

Ευριπίδης: Μήδεια

Ευάγγελος Β. Τσακνάκης

Φοιτητική Εργασία (ΕΛΠ3155, ΑΠΚΥ)
Αθήνα, 2-2012

Περιεχόμενα:

Εισαγωγή

A. Η λειτουργία των φύλων στην τραγωδία

i. Η γυναίκα και ο άνδρας του 5ου αι. π.Χ.

ii. Μήδεια

iii. Ιάσοντας

Επίλογος

Βιβλιογραφία

Εισαγωγή

Η *Μήδεια* του Ευριπίδη (431 π.Χ.),¹ εκτυλίσσεται στο πλαίσιο της σύγκρουσης των δύο φύλων. Το φύλο, λοιπόν, κατέχει πρωταρχικό ρόλο στην κατανόηση του έργου. Στην παρούσα μελέτη θα εξερευνήσουμε τα δύο φύλα, τόσο στο επίπεδο των σχέσεων μεταξύ τους όσο και στο επίπεδο της σχέσης τους με το ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της Αθήνας του 5ου αι. π.Χ.. Επίσης, θα διαπραγματευτούμε τη στάση της Μήδειας απέναντι στην πατριαρχική ελληνική κοινωνία και θα εστιάσουμε στον τρόπο με τον οποίο, έχοντας το φύλο ως κοινό παρονομαστή, το έργο μπορεί να κατανοηθεί καλύτερα.

A. Η λειτουργία των φύλων στην τραγωδία

i. Η γυναίκα και ο άνδρας του 5ου αι. π.Χ.

Στην Αθήνα του 5ου αι. π.Χ. επικρατούσε η άποψη ότι οι γυναίκες επηρεάζονταν πιο εύκολα από τα πάθη τους, σε σχέση με τους άνδρες, και κατά συνέπεια οι γυναίκες ήταν αυτές που υποκινούσαν τραγικά γεγονότα.² Η θέση της γυναίκας βρισκόταν υπό το νομικό έλεγχο ενός άντρα (κυρίου).³ Οι γυναίκες αποκλείονταν από τον κοινωνικό βίο και τόσο η συμπεριφορά όσο και οι ικανότητες τους αντιμετωπίζονταν με δυσπιστία. Η ιδανική γυναίκα όφειλε να είναι εσώκλειστη στο σπίτι, καθώς και να παραμένει σιωπηλή και υποταγμένη, ενώ η ελευθερία της εξαρτιόταν από παράγοντες όπως η κοινωνική της θέση.⁴ Ακόμη, προκύπτει από ορισμένα

αρχαιοελληνικά ιατρικά κείμενα ότι οι γυναίκες θα έπρεπε να είχαν τακτική σεξουαλική επαφή από την εμμηνορροία έως την εμμηνοπάυση, διότι, σε διαφορετική περίπτωση, θα ήταν εκτεθειμένες σε ψυχοσωματικές διαταραχές. Και η Μήδεια, λοιπόν, υποφέρει από σεξουαλική στέρηση.⁵ Όπως σε πολλές αρχαίες τραγωδίες, έτσι και στη *Μήδεια* απεικονίζονται οι καταστρεπτικές συνέπειες του θυμού, της ερωτικής επιθυμίας και της ζήλια των γυναικών (όταν δεν επιτηρούνται από τους άνδρες) για τον οίκο και την ευρύτερη κοινότητα. Ανακλόνται, παράλληλα, οι πεποιθήσεις των αρχαίων Αθηναίων για το γυναικείο φύλο.⁶

Την ιδιότητα του πολίτη στην αρχαία Αθήνα για να την αποκτούσε κάποιος θα έπρεπε και οι δύο γονείς του να είναι Αθηναίοι και να γεννήθηκε νόμιμα. Ακόμη, για να λάβαινε κάποιος ηγετικά αξιώματα θα έπρεπε να είχε αποκτήσει νόμιμα τέκνα.⁷ Τα νόμιμα τέκνα εξυπηρετούσαν και τη συνέχεια του οίκου, η οποία ήταν βασική υπόθεση για τον άνδρα και στην αρχαία τραγωδία η έμμονη αυτή ιδέα είναι ιδιαίτερα εμφανής.⁸ Ακόμη, τους άντρες τους κυριεύε το άγχος που απέρρεε από την πιθανότητα συζυγικής απιστίας των γυναικών τους, καθώς το οικογενειακό γένος για τον άνδρα Αθηναίο ήταν κάτι ιδιαίτερα σημαντικό.⁹

Στην τραγωδία της *Μήδειας*, λοιπόν, προκαλούνταν όλες εκείνες οι σχετικές συναισθηματικές αντιδράσεις στους αρχαίο αθηναϊκό κοινό, οι οποίες απέρρεαν από τις πεποιθήσεις του για τη γυναίκα και τον άνδρα.¹⁰

ii. Μήδεια

Η Μήδεια, ως γυναίκα, καθοδηγείται περισσότερο από τα συναισθήματά της παρά από τη λογική της. Τα συναισθήματά της είναι ανεξέλεγκτα και συνδέονται ιδιαίτερα με την ερωτική της ικανοποίηση.¹¹ Εγκατέλειψε την Κολχίδα, τη θεϊκή της καταγωγή και τους συγγενείς της για να ζήσει με τον Ιάσονα, αφού γι' αυτήν ο έρωτας ήταν υπέρτατο αγαθό.¹² Η γυναικεία πονηριά επιβεβαιώνεται στην τραγωδία από την Μήδεια καθώς χρησιμοποιεί δόλιες μεθόδους για να πραγματοποιήσει τους στόχους της.¹³ Παράλληλα, η γυναικεία μορφή της Μήδειας ανακλά το κακό και το θάνατο, δεδομένου ότι κατάγεται από τη μυθική Κολχίδα, στην οποία τοποθετούνται τα τέρατα που αντιμετώπισε ο Ιάσοντας. Η καταγωγή της Μήδειας, λοιπόν, έχει ειδική λειτουργία στην τραγωδία.¹⁴

⁵ Easterling (2007), σ. 162.

⁶ Easterling (2007), σ.σ. 161-2.

⁷ Ό.π. σ. 154.

⁸ Ό.π. σ. 155.

⁹ Ό.π. σ. 163.

¹⁰ Ό.π. σ. 157.

¹¹ Mastronarde (2006), σ. 50.

¹² Ζαμάρου (1991/92), σ. 266.

¹³ Mastronarde (2006), σ. 51.

¹⁴ Ζαμάρου (1991/92), σ. 264.

¹ Στην εργασία θα χρησιμοποιήσουμε τη μετάφραση της Μήδειας του Γ. Γιατρομανωλάκη (Βλ. Ευριπίδη Μήδεια, 2009).

² Easterling (2007), σ. 157.

³ Ό.π. σ. 162.

⁴ Mastronarde (2006), σ. 49.

Αποτελεί, βέβαια, ξένη -βάρβαρη- για το αθηναϊκό κοινό, η οποία δεν είναι γαλουχημένη με τα στοιχεία του ελληνικού πολιτισμού.

Η Μήδεια προκαλεί το μοτίβο της ανδρικής ανωτερότητας όταν αναφέρεται ως εξής: «Ανόητοι άνδρες./ Τρεις φορές θα προτιμούσα σε ώρα μάχης/ δίπλα στην ασπίδα να σταθώ/ από το να γεννήσω μια φορά» (στιχ. 248-51). Η ζήλια της, ωστόσο, αποδίδεται σε όλο το έργο από τον Ιάσονα και ανακλάται το στερεότυπο της εποχής ότι οι γυναίκες είναι θύματα των παθών τους.¹⁵ Οι γυναίκες της αρχαίας τραγωδίας έχουν διαλυτικό ρόλο και είναι αξιοσημείωτο πως ενεργούν με δόλο μόνο όταν ο νόμιμος σύζυγος ή ο κύριός τους απουσιάζει. Έτσι και η Μήδεια σχεδιάζει και εκτελεί όλους τους φόνους που είχε σχεδιάσει κατά την απουσία των ανδρών.¹⁶ Χρησιμοποιεί τα παιδιά της για να σκοτώσει την καινούρια γυναίκα του άνδρα της, ενώ στη συνέχεια σκοτώνει και τα ίδια της τα παιδιά για να εκδικηθεί τον Ιάσονα ακόμη περισσότερο. Είναι θέμα τιμής γι' αυτήν η εκδίκηση του Ιάσονα. Η δε δολοφονία των παιδιών της εξυπηρετεί την Μήδεια ώστε να μη γίνει περίγελος των εχθρών της, το γέλιο των οποίων αντιστράφηκε, τελικά, σε θρήνο (1049-50, 1206, 1211, 1347, 1396, 1409). Παρατηρούμε, λοιπόν, μία Μήδεια, τα συναισθήματα της οποίας δεν χαρακτηρίζουν το γυναικείο φύλο, αλλά το ανδρικό.

Η Μήδεια θεωρεί τον εαυτό της ίσο με τον Ιάσονα, καθώς συνέβαλε στις νίκες του στην Κολχίδα, αλλά κι επειδή είναι η πριγκίπισσά του.¹⁷ Προτάσσει τον ηρωικό κώδικα (στοιχείο ανδρικό) και εκδικείται τον Ιάσονα.¹⁸ Αρχικά είναι ένα άτομο ερωτικά παραμελημένο, απομονωμένο και συντηρημένο συναισθηματικά, αλλά στη συνέχεια μεταστρέφεται σε άτομο δυνατότερο σωματικά και ψυχικά από τον Ιάσονα, ενώ προβλέπει και το μέλλον.¹⁹

Η αντιστροφή των ρόλων του φύλου στη *Μήδεια* επιτυγχάνεται σταδιακά όταν η Μήδεια εμφανίζεται, αρχικά, ηττημένη, ενώ στη συνέχεια νικά τον Ιάσονα. Η τραγωδία, λοιπόν, εκτυλίσσεται γύρω από την κίνηση της αντιστροφής.²⁰ Η αντιστροφή του ρόλου της Μήδειας απορρέει από τον ψυχικό της πόνο που προκλήθηκε από τη συζυγική απιστία του Ιάσονα. Αποτέλεσμα της νοσηρής κατάστασης στην οποία υπεισήλθε η Μήδεια ήταν η μεταβολή της σε παιδοκτόνο.²¹ Για την ηρωίδα προέχει η εκδίκηση σε σχέση με τον πόνο που της προκαλεί η δολοφονία των παιδιών της (στιχ. 860-2, 903, 922, 928, 1008-9, 1012,

1249, 1361).²² Η Μήδεια, λοιπόν, αναδεικνύεται ως ανώτερη και άτρωτη, προκαλώντας την αντίστοιχη κυρίαρχη αίσθηση στο αθηναϊκό κοινό.²³ Οι ανδρικές αξίες είναι εμφανείς στη Μήδεια, αφού στο έργο εκείνη εκπροσωπεί τον κώδικα τιμής αντί για τον Ιάσονα.²⁴ Στο τέλος του έργου, ο Ιάσονας μένει μόνος του, ενώ η Μήδεια βρήκε την ασυλία που της προσέφερε ο Αιγέας στην Αθήνα.²⁵ Η πρωταγωνίστρια, ασφαλώς, λόγω της καταγωγής της, αλλά και λόγω της κοινωνικής της θέσης δεν λειτούργησε σύμφωνα με τα πρότυπα της Ελληνίδας γυναίκας και συγκρούστηκε έντονα με την ελληνική πατριαρχική κοινωνία.

Στο θεατή, η Μήδεια θα φάνταζε ως η τρομακτική εικόνα μιας γυναίκας που ασχολείται με ανδρικές δραστηριότητες. Μάχεται για την τιμή, την υπόληψή της, καθώς και για εκδίκηση. Χρησιμοποιεί όρους και λέξεις όπως η «ύβρις» που υποδηλώνουν το ενδιαφέρον της για μία υπόληψη ανδρικού τύπου, ενώ, γενικότερα, το λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί προέρχεται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τις ανδρικές περιοχές των αγώνων και του πολέμου.²⁶

iii. Ιάσονας

Ο Ιάσονας παρουσιάζεται ως άνθρωπος της κοινής λογικής και επιλέγει πάντοτε ό, τι είναι πιο επωφελές για εκείνον. Οι φιλοδοξίες του διαπιστώνονται και από την αναφορά του στη μέλλουσα νύφη, η οποία περιορίζεται στους στίχους 551-4: «Αφού εξορίσθηκα εδώ από τη χώρα της Ιωλκού/ σέροντας τόση ανέχεια και δυστυχία/ ποια καλύτερη τύχη θα μπορούσα να βρω εγώ ο εξόριστος απ' το να παντρευτώ του βασιλέα την κόρη;». Τονίζεται δε η αντίθεση του επιδιωκόμενου σκοπού και της κατάστασής του, με αποτέλεσμα να προβάλλεται η προσωπική του επιτυχία.²⁷ Για τον Ιάσονα όλοι οι ανθρωπίνι δεσμοί, ο γάμος, τα παιδιά και η σύζυγος αποτελούν τα μέσα ώστε να επιτευχθούν οι σκοποί του που περιλαμβάνουν την κοινωνική ισχύ και τη διαιώνιση του γένους του μέσω των απογόνων του.²⁸ Η σπουδαιότητα διαιώνισης του οίκου στην αρχαία Αθήνα προκύπτει και από τη στάση του Κρέοντα, ο οποίος θεωρεί τα παιδιά ως το μεγαλύτερο καλό, αλλά και από τον μοναδικό σκοπό του Αιγέα που ήταν η απόκτηση παιδιών. Η ατεκνία, ιδιαίτερα στους βασιλικούς οίκους, καθιστούσε περισσότερο αβέβαιο το μέλλον.²⁹

Για τον Ιάσονα, λοιπόν, οι πιο σημαντικοί σκοποί της ζωής του ήταν και η κοινωνική του καταξίωση και η

¹⁵ Mastronarde (2006), σ. 24.

¹⁶ Easterling (2007), σ. 158-60.

¹⁷ Mastronarde (2006), σ. 24.

¹⁸ Ο.π. σ. 24.

¹⁹ Ο.π. σ. 29.

²⁰ Ζαμάρου (1991/92), σ. 257.

²¹ Ο.π. σ. 258.

²² Ο.π. σ. 260.

²³ Mastronarde (2006), σ. 30.

²⁴ Ο.π. σ. 32.

²⁵ Ζαμάρου (1991/92), σ. 269.

²⁶ Mastronarde (2006), σ.σ. 41, 51.

²⁷ Αλεξοπούλου (2000), σ. 37.

²⁸ Ο.π. σ. 37.

²⁹ Ο.π. σ. 41.

συνέχιση του γένους του, δεδομένου ότι σχεδίαζε τα παιδιά που απέκτησε με τη Μήδεια να έχουν μία εξέχουσα θέση στην κοινότητα, καθώς θα είχαν και το προνόμιο της συγγένειας με τα νέα παιδιά που θα αποκτούσε με τη νέα του σύζυγο (στιχ. 551-67, 593-7, 914-7, 876-8, 884-8).³⁰ Ο Ιάσοντας εγκατέλειψε έναν γάμο στον οποίο παρήγαγε αρσενικούς απογόνους κι εκεί έγκειται η αδικία απέναντι στη Μήδεια.³¹ Η εκδίκηση που θα άρμοζε στον Ιάσωνα από την ηρωίδα θα ήταν η καταστροφή του γένους και του οίκου του. Έτσι, λοιπόν, η Μήδεια αποφασίζει να εκδικηθεί τον Ιάσωνα στερώντας τον από κάθε δεσμό με κάποιο σταθερό τόπο και την ασφάλεια ενός οίκου, όπως ακριβώς συνέβη και στην ίδια με την φυγή της από την Κολχίδα.³² Δολοφόνησε, λοιπόν, με το σπαθί τα παιδιά που απέκτησε με τον Ιάσωνα ώστε να παύσει τη συνέχεια του γένους του -συνέχεια η οποία για την αρχαία τραγωδία αποτελεί μείζον θέμα.³³

Η ικεσία, ο όρκος και η απιστία αποτελούν μοτίβα που γίνονται αντικείμενο διαπραγμάτευσης σε σχέση και με τα δύο φύλα. Η Μήδεια ικέτευσε τον Κρέοντα και τον Αιγέα να την βοηθήσουν, αλλά και ο Ιάσοντας είχε ικετεύσει την Μήδεια για βοήθεια στην Κολχίδα. Ο Ιάσοντας παραβίασε τον όρκο του απέναντι στη Μήδεια, όμως και η Μήδεια εκμεταλλεύθηκε τον όρκο του Αιγέα. Η Μήδεια πρόδωσε τον πατέρα και τον αδερφό της,³⁴ δολοφονώντας, μάλιστα, τον τελευταίο και παραβιάζοντας κάθε ιερό οικογενειακό δεσμό, ενώ και ο Ιάσοντας πρόδωσε τη σύζυγό του.³⁵

Ο Ιάσοντας απογυμνώθηκε από τα χαρακτηριστικά του ήρωα, όπως τα απαιτεί η μυθολογική παράδοση: το ήθος και τη σοφία, γι' αυτό και συμπεριφέρεται με τέτοιον τρόπο.³⁶ Δεν έμεινε πιστός στον κώδικα τιμής και η Μήδεια τον αποκαλεί «προδότη ιερής φιλίας» και ένας τέτοιος χαρακτηρισμός δεν άρμοζε σε έναν Έλληνα αριστοκράτη.³⁷ Η άκαμπτη και υπεροπτική συμπεριφορά του Ιάσωνα τον οδήγησε στην προσβολή και απόρριψη του γυναικείου φύλλου.³⁸ Όλοι οι ανδρικοί χαρακτήρες, όμως, στην τραγωδία χρησιμοποιούνται από την Μήδεια προς όφελός της.³⁹ Στο τέλος του έργου, ο Ιάσοντας ικετεύει την Μήδεια να αγκαλιάσει με λαχάρα τα νεκρά παιδιά του. Η ικεσία του δεν έγινε δεκτή από τη Μήδεια και σ' αυτήν την άρνηση είναι ιδιαίτερα εμφανής η αναστροφή των ρόλων τους.⁴⁰

Επίλογος

Το φύλο, λοιπόν, στην Μήδεια, είναι στοιχείο πρωταρχικής σημασίας και αν ο θεατής ή ο αναγνώστης της τραγωδίας το λάβει υπ' όψιν του θα κατανοήσει καλύτερα το έργο. Στη Μήδεια αποδίδονται γυναικεία στερεότυπα από τον Ιάσωνα, όπως η δολιότητα, η πονηριά, η υπερίσχυση του έρωτα από τη λογική και αντιδράσεις της οι οποίες υποκινούνται από τα συναισθήματά της. Η πρωταγωνίστρια συγκρούστηκε με τα πατριαρχικά πρότυπα της ελληνικής κοινωνίας, ενώ στη συνέχεια, προβάλλει ανδρικά στοιχεία, όπως ο κώδικας τιμής, ο οποίος τελικά καθορίζει τις πράξεις της. Βλέπουμε, στο τέλος της τραγωδίας, μία Μήδεια τρομερά δυνατή και νικήτρια που έχει επιτύχει όλους τους στόχους της.

Από την άλλη, ο Ιάσοντας καθοδηγείται από απλή λογική και έχει σαν γνώμονα το κέρδος (ανδρικά στοιχεία). Είναι εκείνος που παραβιάζει τον κώδικα τιμής και κάτι τέτοιο, ασφαλώς, δεν αρμόζει σε Έλληνα άνδρα και μάλιστα αριστοκράτη. Στο τέλος του έργου, ο Ιάσοντας χάνει τα πάντα, αφού ο οίκος και οι απόγονοί καταστρέφονται, ενώ χάνεται και η προοπτική απόκτησης νέων απογόνων. Παρατηρούμε λοιπόν, στην τραγωδία, την αντιστροφή των ρόλων των δύο φύλων. Τα ανδρικά στοιχεία υπερισχύουν, τελικά, στη Μήδεια και τα θηλυκά υπερισχύουν στον Ιάσωνα.

Βιβλιογραφία

- Easterling, P.E. 2007. *Οδηγός για την Αρχαία Ελληνική Τραγωδία*. μφ-επιμ. Ρόζη, Λ. και Βαλάκας, Κ., Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Mastronarde, D. J. 2006. *Ευριπίδου Μήδεια*. μφ. Γιωτοπούλου, Δ. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Αλεξοπούλου, Χ.Ε. 2000. *Γυναικεία δράση στον Ευριπίδη εκδίκηση και επιβολή : Μήδεια, Ιππόλυτος, Εκάβη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γιατρομανωλάκης, Γ. 2009. *Μήδεια*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Ζαμάρου, Ρ. 1991/92. *Αντιστροφή πραγμάτων και μεταβολή στη Μήδεια του Ευριπίδου*. *Ελληνικά* 42. σελ.257-278.

³⁰ Ζαμάρου (1991/92), σ. 266.

³¹ Mastronarde (2006), σ. 33.

³² Ζαμάρου (1991/92), σ. 267.

³³ Easterling (2007), σ. 155.

³⁴ Mastronarde (2006), σ. 32.

³⁵ Ό.π. σ. 31.

³⁶ Αλεξοπούλου (2000), σ. 39.

³⁷ Mastronarde (2006), σ. 56.

³⁸ Αλεξοπούλου (2000), σ. 39.

³⁹ Ό.π. σ. 103.

⁴⁰ Mastronarde (2006), σ. 56.